

В. М. Пилявець,

Вінницький інститут економіки Тернопільського національного економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ В ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЄЖИРОВОГО КОМПЛЕКСУ

V. Pyliavets,

Vinnitsia Institute of Economics of Ternopil National Economic University

PECULIARITIES OF THE CLUSTER APPROACH IMPLEMENTATION IN ENTERPRISES' ACTIVITY OF OIL AND FAT COMPLEX

У статті розглядаються особливості застосування кластерного підходу в діяльність олієжирових підприємств, пропонуються модель побудови екологічного кластеру.

In this article peculiarities of the cluster approach applying into the activity of oil and fat enterprises are discussed, the models of building up the ecological cluster are offered.

---

*Ключові слова: кластерний підхід, концепція кластеру, галузь, інновації.
Key words: the cluster approach, the cluster concept, the industry, innovations.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах для ефективного господарювання виробничим підприємствам недостатньо здійснювати діяльність в рамках окремих виробничих систем, і перспективним напрямком є їх об'єднання у певні групи за галузевою, територіальною чи іншою ознакою.

Тому зараз відбувається пошук нових форм організації виробничих відносин. Перспективним у цьому напрямку є розвиток системи кластерів, які зараз вважаються однією з найефективніших форм організації виробничих процесів.

Кластерний підхід передбачає ефективні інструменти для економічного розвитку території: збільшення зайнятості у регіоні, збільшення відрахувань у бюджеті різних рівнів, підвищення заробітної плати, підвищення стійкості та конкурентоспроможності регіональної промисловості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Кластерний підхід знаходиться в центрі уваги сучасних досліджень та є актуальним об'єктом вивчення багатьох вітчизняних та закордонних вчених: Захарченко В., Дубницького В., Меркулова Н.М., Попова Р., Портера М., Цал-Цалко Ю.С., Степанова Н.М. та інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою цієї публікації є вивчення можливості впровадження кластерної моделі розвитку в діяльність олієжирової галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні конкурентоспроможність української промислової продукції є недостатньою як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках: повільно розвиваються та недостатньо фінансуються наукоємні виробництва, у структурі експорту домінує продукція сировинного характеру, обробні галузі промисловості відстають від рівня індустріально розвинутих країн світу.

З метою створення ефективної стратегії подальшого розвитку необхідне ефективне управління процесами підвищення конкурентоспроможності, що стане важливою умовою подальшого існування вітчизняної економіки.

Підвищення конкурентоспроможності економіки можливе за умови використання трьох основних інструментів реалізації стратегічного розвитку території, які нині успішно використовують усі країни світу: цільові програми розвитку державно-приватного партнерства, програми розвитку державно-приватного партнерства. Але незважаючи на це, Україна має досвід у створенні інноваційних кластерних моделей.

Досвід розвитку перших кластерних ініціатив на Поділлі, в Прикарпатті, Поліссі, Криму, а також у інших регіонах свідчить про те, що утворення сучасних партнерських відносин між місцевою владою, діловими колами, а також підтримуваними виробництвами, місцевими освітянськими центрами є комплексним та непростим процесом.

З цією метою необхідно впроваджувати заходи, направлені, в першу чергу, на стимулювання внутрішнього та зовнішнього попиту на продукцію, доцільно використовуючи дешево робочу силу, освоїти виробництво конкурентної продукції.

Діяльність по створенню національних кластерів повинна здійснюватись за визначеними стратегічними напрямками та мати інноваційний характер: шляхом створення та забезпечення функціонування єдиного інформаційного простору учасників; розробки та реалізації науково-технічних, інноваційних та інвестиційних проєктів; створення нових видів продукції.

Найважливішим показником діяльності кластерів є їх висока конкурентоспроможність на світовому ринку. Кластери можуть впливати на конкурентоспроможність у трьох напрямках.

Напрямок 1: кластери підвищують продуктивність фірм і галузей за рахунок: ефективної спеціалізації / поділу праці; появи більш вимогливих споживачів; доступу до технологій, постачальників, кваліфікованої робочої сили, інформації, бізнес-послуг; удосконалення логістичних ланцюжків, а також співробітництва й навчання (покращення) кластера; поліпшення інфраструктури професійних, фінансових та інших послуг.

Напрямок 2: кластери створюють можливості для інноваційного й виробничого зростання; створюють канали для ефективного співробітництва потенційно нових ресурсів для інновацій; забезпечують раннє визначення й прогнозування технологічних тенденцій; формують середовище, яке сприяє появі комбінацій раніше не відомих кваліфікацій (здатностей); утворюють сприятливі передумови для розподілу ризиків.

Напрямок 3: кластери стимулюють і полегшують формування нового бізнесу, що підтримує інновації й розширення кластера: використання венчурного капіталу й розвиток компаній, що швидко зростають; зв'язок усередині кластера сприяє появі взаємодоповнюючих навичок, технологій, субсидій, що дає змогу брати участь у більших угодах, де індивідуальні компанії не конкурентоспроможні; підтримка появи нових учасників; зміцнення соціальних та інших неформальних зв'язків, що сприяють появі нових ідей і бізнесу; більші інформаційні потоки всередині кластера [3, с. 32].

Інноваційний кластер — цілісна система підприємств і організацій по виробництву готового інноваційного продукту, що включає в себе весь інноваційний ланцюжок від розвитку фундаментальної наукової ідеї до виробництва та дистрибуції готової продукції. Він створюється на базі наявних і діючих підприємств і організацій через реорганізацію й нове структурування. Інноваційний кластер формує певну систему поширення нових знань і технологій, забезпечує прискорення процесу трансформації винаходів в інновації, а інновації у конкурентні переваги, розвиток якісних стійких зв'язків між всіма його учасниками. Виникнення таких кластерів — закономірний процес при наявності спільної наукової та виробничої бази [4].

Перевагами функціонування інноваційних кластерів на регіональному рівні є такі аспекти функціонування економіки:

1) регіональні інноваційні кластери ґрунтуються на стійкій системі розповсюдження нових технологій, знань, продукції, тобто на так званій технологічній мережі, що має значну наукову базу;

2) інноваційні кластери забезпечують для малих фірм високий ступінь спеціалізації при обслуговуванні конкретної підприємницької ніші; оскільки при цьому полегшено доступ до капіталу промислового підприємства, а також активно здійснюється обмін ідеями та передача знань від спеціалістів до підприємців, то вони є дуже важливими для розвитку малого підприємства;

3) наявність у підприємств кластера додаткових переваг за рахунок можливості здійснювати внутрішню

спеціалізацію та стандартизацію, мінімізувати витрати на впровадження інновацій;

4) наявність у структурі інноваційних кластерів малих підприємств, які сприяють формуванню інноваційних точок зростання економіки регіону, і є їх особливістю.

Причини виникнення кластерів безпосередньо пов'язані з детермінантами національної переваги і є проявом їхнього системного характеру. Дія системи детермінантів проявляється у нерівномірності розподілу конкуренто-спроможних секторів економіки, що пов'язані в "кластери" — пучки взаємозалежних галузей. Світовий та поки що невеликий український досвід демонструє низку переваг виробничих систем на кластерній моделі, що забезпечує поєднану у виробництві конкуренції з кооперацією та уособлює "колективну ефективність", створює "гнучку спеціалізацію".

Підтримуючи співробітництво, підприємства не перестають конкурувати між собою у зниженні витрат на виробництво та на поліпшенні якості продукції, пошуку кращих постачальників, формуванні нових каналів збуту власної продукції тощо. Завдяки цьому підвищується конкурентоспроможність не лише окремо взятого підприємства а певного географічного регіону й економіки країни загалом.

У світовій практиці кластерна модель виробництва набула значного поширення, оскільки забезпечує створення конкурентоспроможної, інноваційно та інвестиційно привабливої економіки, кінцевим результатом якої є підвищення рівня та якості життя населення. Класична наука і досвід світової економіки свідчать, що об'єднання трьох складових — підприємств-лідерів (їх визначають, як правило, за можливістю експортувати власну продукцію), постачальників сировини, матеріалів — забезпечує прорив у сфері, де створено кластер. Так, конкурентоспроможна галузь являє собою важливий чинник для галузі-постачальника. Водночас конкурентоспроможні постачальники сприяють розвитку в країні галузей, які споживають їхню продукцію, оскільки забезпечують їх технологіями і стимулюють розвиток нових виробників [2, с. 147].

Кластер стає засобом для усунення замкнутості на внутрішніх просторах, інертності, негнучкості та змов між учасниками, які можуть зменшити або повільно блокувати сприятливий вплив конкуренції й появу нових фірм, а національні галузі одержують можливість підтримати свою в конкурентній боротьбі. Підприємства взаємозалежних галузей кластеру інвестують спеціалізовані, родинні технології, інформацію, інфраструктуру, людські ресурси, що веде до виникнення нових переваг. Кластер в цілому сприяє великим капіталовкладенням і спеціалізації, впровадженню спільних проєктів, у яких беруть участь взаємозалежні підприємства з різних галузей.

Чим більше галузі орієнтовані на міжнародну конкуренцію, тим наочнішим стає утворення кластерів. Водночас національна конкурентоспроможність значною мірою залежить від рівня розвитку кластерів окремих галузей, що має важливе значення для формування стратегії компаній та урядової політики. В остаточному підсумку носієм високої конкурентоспроможності є не окреме підприємство, а група кластерів, і саме наявність у країні таких ефективно діючих співтовариств визначає конкурентоспроможність нації в цілому.

Кластери створюються з урахуванням потреб на основі використання наявних можливостей підприємств та скоординованих зусиль усіх заінтересованих сторін на різних рівнях бізнесу і громади за обов'язкової підтримки органів влади відповідно до соціальних та екологічних вимог. Ключовими чинниками формування кластерної моделі стали історичні обставини, зміни й жорсткі вимоги попиту, незадіяні ресурси ринку праці, пропозиції спеціалізованих видів матеріальних витрат,

Таблиця 1. Фактори формування кластерних переваг

Переваги кластерної взаємодії	
визначально-забезпечувальні	результативні
Взаємозв'язок підприємств, що забезпечує тісну системну взаємодію факторів виробництва та зумовлює виникнення явища емерджентності – появи нової якості, відмінної від властивостей всіх елементів об'єкта (поодиноких намагань)	Ефект синергії як результат орієнтації діяльності всіх суб'єктів системи на нестатки споживачів завдяки належному плануванню, координуванню й організації їхньої взаємодії у процесі спільного підприємництва та кооперування
Співробітництво на контрактних засадах; оптимізація інформаційної мережі й оперативність інформації системи, конкуренція на основі технологічних інновацій	Ефект масштабу виробництва – основу якого становлять ядро інноваційного кластера для виробництва визначеного виду продукції
Спільність і взаємовідповідальність діяльності; високий рівень ділової довіри і кадрового потенціалу; гнучкість виробничого потенціалу.	Ефект охоплення, що виникає за умови існування факторів виробництва, які використовуються одночасно для виробництва кількох видів продукції

наявності галузей-постачальників та взаємозв'язаних галузей, технологічні спилвери (перенасиченість продукцією та інноваціями), випадкові події.

Залежно від обставин можуть змінюватися й умови виникнення кластерів та траєкторії їх розвитку і конфігурації виробничої номенклатури. Так, кластери, що спеціалізуються на трудомістких видах виробництва, традиційно стикаються з серйозними загрозами з боку суперників, які активно вдосконалюють технологічні процеси. Якщо діяльність кластерів базується на експорті продукції, то їм загрожують можливі спади й кризи на відповідних ринках, що потенційно призводить до втрати ними міжнародної конкурентоспроможності та поступового згасання. Під впливом економічних або політичних катаклізмів підприємці застосовують стратегію диверсифікації виробництва, освоюють споріднені види бізнесу, аби найефективніше використовувати професійні навички, сформовані в умовах колишньої спеціалізації. З огляду на це кожний конкретний кластер відрізняєть-

ся від інших своїми специфічними особливостями, насамперед такими, як географічне положення, функції, виробництво продукції, види і форма міжнародних зв'язків.

Кластерна модель розвитку вигідна не лише бізнес-структурам. Для влади переваги кластерної економіки базуються на кращому використанні потенціалу окремих регіонів та територій, посиленні партнерського діалогу "бізнес — влада", диверсифікації регіональної економіки, зростанні кількості платників податків і бази оподаткування, зниженні залежності бюджету від окремих монопольних бізнес-формувань.

Викладене дає підстави для висновку, що кластер — це не концерн одного власника, а спільна робота незалежних структур, що працюють в одному руслі та навіть конкурують між собою, але співпраця приносить їм вигоду. Малі підприємства можуть об'єднатися довкола спільних постачальників й економити завдяки масштабу обсягів закупівлі товарів, спільно замовляти маркетингові дослідження ринку тощо. Учасники

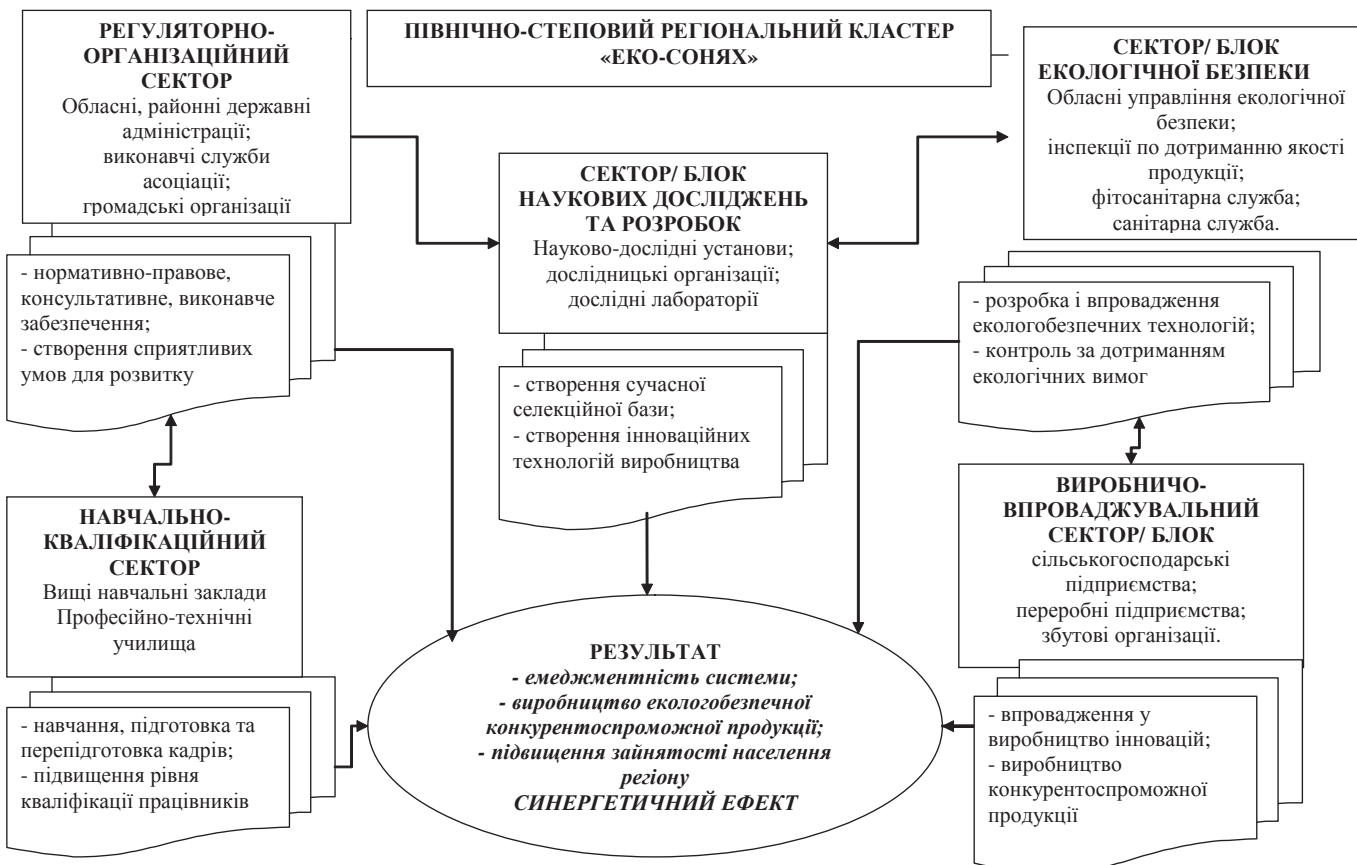

Рис. 1. Модель кластерного типу "ЕКО-СОНЯХ"

ринку послуг можуть разом проноуватися як комплекс. Кластер дає змогу підвищувати конкурентну спроможність його учасників та території в цілому, за всебічної підтримки влади реалізувати пріоритети її розвитку, забезпечити виконання соціально-економічних програм.

Переваги кластерів спеціалісти розділяють на "жорсткі" та "м'які". До "жорстких" переваг кластерів вони відносять ефективніші бізнес-транзакції, сприятливіші інвестиції, зменшені витрати на закупівлю матеріалів, послуг й інші показники (прибутковість, створення робочих місць). "М'які" переваги кластерів виходять з їхньої орієнтації на організацію навчання, бенчмаркінг, поширення знань серед учасників кластеру, удосконалення виробництва.

Хоча в багатьох випадках "м'які" переваги кластеризації являють собою непомітний актив, що опосередковано трансформується в баланс прибутків і витрат, потенційно вони більшою мірою впливають на результати діяльності кластера, ніж ефект дії "жорстких" переваг. Проте ефекти кластеризації важко розпізнати через аналіз звичайної урбанізації або інфраструктурних перетворень.

Важливим кроком на шляху запровадження кластерної моделі розвитку стало розроблення проекту Концепції створення кластерів в Україні, де виділено чотири їх види:

- виробничі, що включають підприємства сільськогосподарства і харчової промисловості;
- інформаційно-технологічні — для створення інноваційної продукції та надання послуг суб'єктам інноваційної діяльності;
- туристичні, які формуються на базі туристичних активів регіону і складаються з підприємств різних сфер;
- транспортно-логістичні, що включають комплекс інфраструктури та компанії, які спеціалізуються на зберіганні, супроводженні й доставці вантажів і пасажирів та розвиваються в регіонах зі значним транспортним потенціалом.

В інноваційній сфері відповідно до чинного законодавства України "кластер" підпадає під класифікацію "інноваційна структура". Порядок створення та функціонування інноваційних структур регламентується Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів" від 22.05.1996 р. № 5492 [1].

Створення кластерів — складний і витратний процес. Щоб виявити існуючі й потенційні кластери, пріоритетні напрями кластерних ініціатив, провести ретельне оцінювання вибраних кластерів, здійснити розробку детальної програми дій по кожному з них та вийти на режим функціонування кластерів в окремих регіонах, потрібні спільні зусилля бізнесу, влади і науки.

Водночас практика функціонування кластерних організаційних структур свідчить про значні соціально-економічні вигоди, що забезпечуються визначальними чинниками формування кластерної моделі виробництва та різними видами одержаних ефектів, що впливають на прибутковість бізнес-одиниць кластерного об'єднання, підвищення рівня використання потенціалу підприємств, галузі, території й сприяють їхній інвестиційній привабливості (табл. 1).

Значні труднощі при формуванні кластерів створює також широкий діапазон форм і видів цих типово ринкових структур, різний ступінь взаємодії між підприємствами, які входять до них.

Перешкоди на шляху формування кластерів створюють відмінності у ментальності учасників обраної форми співробітництва, інституційну дистанцію між органами влади, іншими установами та організаціями регіонів, несистематизованість статистичної інформації, що

потребує проведення в цій сфері глибокої дослідницької роботи.

Створення організаційної структури управління за кластерним типом може бути здійснено шляхом поєднання інтересів учасників такого об'єднання більш тісному взаємозв'язку бізнесу та організацій інноваційної інфраструктури за рахунок зниження законодавчих бар'єрів й інфраструктурних обмежень.

З метою реалізації можливостей розвитку кластерів на територіальному рівні нами пропонується організаційна модель кластерного типу "ЕКО-СОНЯХ" для Південно-Степового регіону України (рис. 1).

Створення кластера у олієжировій промисловості є гострою необхідністю. Споживачами основної сировини та олієжирової продукції є вітчизняні та зарубіжні підприємства. Можна стверджувати, що програма створення кластерів у харчовій промисловості активно здійснюється, а співробітництво технічно пов'язаних галузей сприяло підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняної харчової продукції.

На базі кластерів можливе створення міжрайонних сільських консультативних центрів, функція яких полягатиме у формуванні інноваційних пропозицій у сільськогосподарському виробництві, координації інформаційно-консультативного обслуговування сільських товаровиробників, підготовці, перепідготовці та підвищенні кадрів, формуванні нормативної правової бази.

ВИСНОВКИ

Отже побудова кластерної моделі матиме позитивний вплив на прискорення виходу України на новий рівень економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності регіонів. Для запуску процесу формування та діяльності як інноваційної системи загалом, так і технологічних кластерів у сільськогосподарському виробництві необхідний відповідний імпульс, який спрямовує суб'єктів господарювання на реалізацію єдиної інноваційної стратегії.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів" від 22.05.1996 р. № 5492.
2. Панкова М.О. Дефініції кластера в сучасній економічній літературі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vznu/eco/2011_4/063-68.pdf
2. Россоха В.В. Кластерна модель організації виробничих систем / В.В. Россоха // Економіка АПК. — 2011. — № 10. — С. 146—152.
3. Соколенко С. Проблеми і перспективи посилення конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів // Економіст. — 2008. — № 10. — С. 31—35.

References:

1. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraini "Pro zatverdzhennya Polozhennya pro poryadok stvorennya i funkcionuvannya texnoparkiv ta innovaciinix struktur inshix tipiv" vid 22.05.1996 r. № 5492.
2. Pankova M.O. Definiciji klastera v suchasnij ekonomichnij literaturi [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vznu/eco/2011_4/063-68.pdf
3. Rossoxa V.V. Klasterna model' organizacii virobnicnix sistem / V.V. Rossoxa // Ekonomika APK. — 2011. — № 10. — S. 146—152.
4. Sokolenko S. Problemi i perspektivi posilennya konkurentospromozhnosti ekonomiki Ukraini na osnovi klasteriv // Ekonomist. — 2008. — № 10. — S. 31—35.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2013 р.